

ETNOGRAFIJA KAIP MOKSLINIS IR KŪRYBINIS (NE)SUDERINAMUMAS

Asta Jurevičiūtė

Šiaulių universitetas

Filosofijos ir antropologijos katedra

P. Višinskio g. 38, Šiauliai

El. p. asta.jureviciute@gmail.com

Straipsnio siekis aptarti etnografijos sampratą modernios bei postmodernios antropologijos perspektyvoje, aktualizuoti paradigmu įtaką metodo pritaikomumo problematikai, kvestionuoti tradicinėje antropologijoje vyravusį objektyvų mokslo diskursą ir kritiškai dekonstruoti mokslinę paradigmą etnografijoje. Tuo tikslu atskleidžiama alternatyvios etnografijos kaip kūrybos koncepcijos svarba, svarstant jos stiliaus, žanro, retorikos, reikšmės, skaitymo ir kt. sampratas. Diskutuojamos postmodernios etnografijos galimybės, suponuojančios tirti alternatyviają etnografiją kaip kūrybos koncepciją, teigiant, kad etnografija yra pasakojimas, pateikiamas pasitelkus subjektyvų diskursą. Straipsnyje dėmesys skiriamas eksperimentinio rašymo būdams, etnografinio žinėjimo konstravimo procedūroms bei kūrybiškumo ir moksliskumo santykiui.

Etnografijos sąvoka antropologijos mokslinėje paradigmoje traktuojama dvejopai – kaip lauko tyrimas, kuriame atliekamas dalyvaujantis stebėjimas, ir kaip tyrimo rezultatas, jo aprašymas, t. y. etnografinio teksto rašymas (Čiubrinskas 2007: 215). Straipsnyje vadovujamasi pastarąja – etnografijos kaip teksto rašymo samprata, „užrašymo“ reikšmę suvokiant tiek tekstine, tiek ir vaizdine (fotografavimo, filmavimo, piešimo, braižymo) išraiška.

Remiantis JAV ir Europos antropologijos istorija, XX a. pradžioje etnografiniai tyrimai tapo pagrindiniu kultūros analizės metodu. Jie įtvirtino tam tikras privalomas kultūros analizės konvencijas, kurias apibendrinu mokslinė etnografinė paradigma. Etnografijos klasika ir chrestomatiniu pavyzdžiu laikomas Bronisławas Malinowskis praplėtė lauko tyrimų koncepciją, įtraukęs dalyvujančio stebėjimo metodą bei įtvirtinęs etnografinio rašymo principus: kultūrinį reliatyvizmą, tarpkultūrinį supratimą, objektyvų diskursą ir kt. Vienu pagrindinių etnografijos šaltinių laikomas Malinowskio veikalas *Ramiojo vandenyno vakarinės dalies*

argonautai (*Argonauts of the Western Pacific* 1922), nuo kurio pasirodymo galima diskutuoti apie etnografiją ne tik kaip apie lauko tyrimą, bet ir kaip apie etnografinį tekstą.

Etnografija yra neatsiejama nuo rašymo, anot J. Cliffordo: „rašyti – reiškia patyrimui suteikti teksto pavidalą. Tai sudėtingas procesas, apsunkinamas įvairialypių subjektyvių ir politinių veiksmų, kurių rašantysis negali kontroliuoti dėl primestų apribojimų“ (Clifford 2006: 44–45). Antropologo teigimu, reaguodamas į šiuos veiksmus etnografas pasitelkia specifinę autoriteto strategiją, kuri tvirtina, jog tekste perteikiama neabejotina tiesa. Malinowskis, rašydamas studiją, daug dėmesio skyrė retorinėms problemoms, siekdamas įtikinti skaitytojus, kad jo dėstomi faktai atspindi ne jo subjektyvią nuomonę, o tikrovę. Stockingas, išanalizavęs *Ramiojo vandenyno vakarinės dalies argonautų* literatūrines priemones, naratyvinius konstruktus, atkreipė dėmesį, kad „etnografinė dabarčiai“ aprašyti vartojamas veikiamosios rūšies laikas, o autoriaus dalyvavimas trobriendiečių gyvenimo įvykiuose perdėtai sureikšmintas (ten pat: 50). Pažymima, kad Malinowskis daug mąstė ir apie duomenų verifikacijos problematiką, todėl studiją iliustravo gausia vizualine medžiaga, turėjusia liudyti chronologinę autoriaus matytų įvykių seką. Nors etnografinė studija puikiai vizualizuota, tačiau pastebimas neišnaudotas nuotraukų potencialas – vaizdas supaprastintas iki dviejų funkcijų siekiant iliustruoti ir įdaiktinti (Pink 2006). Aprašydamas savo tyrinėjimus Malinowskis nekalba apie fotografiją kaip tyrimo metodą, tekstą nuotraukomis tik iliustruoja, kitaip tariant, nuotraukos pasitelkiamos kaip stebėjimų paliudijimas. Knygos *Ramiojo vandenyno vakarinės dalies argonautai* antraštinis puslapis iliustruojamas fotografija, vaizduojančia Kulos apeiginių aktą, kada trobriandų vadui atnašaujamas kriauklių vėrinys.

„Kulos apeiginis aktas“ (A ceremonial act of the Kula)
(<http://www.civilization.org.uk/how-primitive-societies-work/kula/>)

Fotografijoje matome už tiesiančio vėrinį išsirikiavusius nusilenkusius apeigų dalyvius – jų dėmesys sukoncentruotas į melaneziečių gyvenime propaguojamą mainų ritualą, tačiau vienas iš dalyvių žvelgia į objektyvą. Informatyvi studijos iliustracija prieš antraštinį *Ramiojo vandenyno vakarinės dalies argonautų* lapą liudija ne tik svarų antropologo vaidmenį, bet ir aktyvų trobriandų genties tikrovės fragmento komponavimą priešais objektyvą (Clifford 2006: 40).

Ilgą laiką gyvavęs tradicinės antropologijos samprata grįstas suvokimas, kad pasitelkus vaizdus galima gauti kuo objektyvesnį stebėjimo fiksavimą, tokiu būdu išstumiant tyrimų subjektyvumą, buvo paneigtas, įrodant, kad nuotraukos ne „teisingesnės“ už tekstines pastabas. Galima sakyti, kad bet koks vizualinis aprašymas yra atrankinis ir neišsamus, kadangi jis laikosi *atskirties* ir *perkrovos dėsnių*, kurie reiškia, kad vieno kurio dalyko rodymas reiškia kito slėpimą (atskirties dėsnis), o vieno kurio dalyko rodymas tuo pačiu metu rodo ir kitką (perkrovos dėsnis) (Dion 2007: 65). Ribojami iš abiejų pusių, antropologai privalo priimti sprendimus dėl kadravimo, fokusavimo, kadro ilgio, kampo, scenų, fotografuojamų ar filmuojamų asmenų ir t. t. Šie pasirinkimai gali sukurti optines iliuzijas ar paslėpti faktus, todėl apsunkina supratimą (MacDougall 2006).

Be *Ramiojo vandenyno vakarinės dalies argonautų* studijos vizualinės medžiagos, nurodančios į konstravimo pobūdį, reikėtų išskirti ir Malinowskio *Dienoraštį (A Diary in the Strict Sense of the Term 1967)*, kuriame, priešingai nei klasikinėje mokslinėje etnografijoje, antropologas pateikia tyrimams prieštaraujančių faktų. Pavyzdžiui, autoritetingas, dalyvaujantis, geraširdis stebėtojas, tapęs mokslinės etnografijos stiliaus konvencija, neaptinkamas *Dienoraštyje*. Šioje medžiagoje aprašytos situacijos, kuriose antropologas „tiesiog tūžo ant savo čiabuvių informantų“, vietoje pavyzdinio antropologo autoriteto asmeniniuose užrašuose atspindi „egocentriško hipochondriko paveikslas – jis dažnai prislėgtas, persekiojamas įkyrių fantazijų apie europietes ir trobriandietes moteris, pasmerktas be paliovos kovoti su savimi, kad susilaikytų nuo moralinio nuopuolio“ (Clifford 2006: 148).

Akademiniuose sluoksniuose *Dienoraščio* medžiaga paskatino ne tik pripažinti tyrimų sudėtingumą, bet ir suvokti, kad etnografiniai tekstai ir vaizdai yra daliniai konstruktai. Tokiu būdu Malinowskis, remdamasis gausiais lauko tyrimo duomenimis, sukūrė literatūrinį trobriandiečių portretą ir save kaip veikėją, kurio įvaizdis vėliau buvo propaguojamas kitų antropologų. Boono teigimu, būdinga antropologinių monografijų struktūra primetė, o ne atskleidė bendrą jose aprašytų žmonių bendruomenių modelį (Atkinson, Hammersley 1994).

XX a. pabaigoje struktūrinis marksizmas, postkolonijinė kritika, feministinė antropologija atskleidė etnografiniuose tekstuose slypinčius šališkumus, politizuotas prieigas, galios santykius ir tai, kad tekstai kuriami retorinėmis konvencijomis. Taip pat šitame kontekste rašymo stilius, kurį apibūdindavo tokios sąvokos, kaip „objektai“, „faktai“, „tiesa“, „patikimumas“ ir pan., gyvavę kaip mokslinė retorika, buvo permąstyti iš naujo.

Ekspirimentinė etnografija – postmodernios antropologijos prerogatyva

Prie mokslinės retorikos permąstymo prisidėjo postmoderni perspektyva, kuri kritiškai peržiūrėjo ir dekonstravo mokslinę paradigmą etnografijoje. J. Cliffordas ir G. Marcusas pasiūlė eksperimentinės etnografijos sampratą, kuri nebesiekia būti galutinė ir neutrali, tačiau neatmeta galimybės siekti bent sąlyginio objektyvumo. Postmodernios etnografijos virsme etnografija jau laikoma ne kitos apibrėžtos realybės patyrimu ir aiškinimu, o „konstruktyviomis derybomis, kuriose dalyvauja mažiau-

siai du sąmoningi, politiškai reikšmingi subjektai“ (Clifford 2006: 68). Šiam teiginiui antrina refleksyvios vizualinės antropologijos atstovas Rouchas, teigdamas, kad antropologas ir jo subjektai tampa partneriais abipusėje pažinimo sąveikoje. Pažinimas atrodo ne kaip „antropologinė paslaptis, o kaip begalinis tyrimas, kuriame tiriamasis ir tiriantysis eina kartu, dalyvauja bendroje antropologijoje“ (Dion 2007: 74). Siūloma vystyti naujus patyrimo, interpretacijos, dialogo ir polilogo stilius, o antropologinės žinios, pagrįstos sistemingu aprašymu, prarado savo svorį etnografiniame tekste.

Prie etnografijos, išreiškiamos vaizdine išraiška, prisidėjęs Rouchas taiko principą, kurį pavadino *kino-transu* pagal analogiją su transu artima būkle, dažnai patiriama operatoriaus, kuri reiškia, kad filmuoti reikia ne racionaliai, bet emociškai sekant proceso metu besikeičiančias nuotaikas. Colleyno teigimu, kino režisierius įeina į *kino-transą*, kuris jį patalpina pačiame veiksmo centre (Dion 2007: 72). Jis atsiduria viename laike su filmuojamais asmenimis ir stengiasi įtraukti kitus (MacDougall 2006). Vaizdai veikiami tiek asmens už kameros, tiek tų, kurie yra priešais ją. Rouchas tampa aktoriumi bei integruojasi į veiksmą, tokiu būdu galime jausti antropologo buvimą per balsą ir jo atsakymus tiriamiems asmenims. Rouchas ne tik įrašė veikiančių asmenų pastabas ir reakcijas ekrane, bet taip pat naudojo kamera išprovokuoti situacijas ir psichologinę dramą. Jo kamera, būdama pačioje veiksmo esmėje, keitė jį, provokavo ir sukūrė aprašytą tikrovę (Dion 2007).

Piaulto teigimu, Rouchas ne tik išrado naujus filmavimo būdus, bet ir sukūrė antropologijos pobūdį, kuri buvo interaktyvi, gyva ir pagrįsta apsikeitimu (Dion 2007: 74). Antropologo kaip subjekto-stebėtojo-dalyvio pozicionavimas suteikė antropologijai naujų galimybių, visų pirma suvokiant *Kito* patirtį, tai yra, kaip individas suvokia savo aplinką ir sąveikauja su ja ir fiziškai, ir kultūriškai (MacDougall 2006).

Kalbant apie alternatyviają etnografijos kaip kūrybos koncepciją, galima teigti, kad etnografija yra pasakojimai (teksto / vaizdo pavidalu), pateikiami pasitelkus subjektyvų diskursą. Šios paradigmos visuotinai priimta pozicija byloja, kad etnografinis tekstas yra vienas iš daugelio tekstų, todėl turi paklusti bendroms jų dekonstravimo (įvairiems tekstų analizės metodams, kai atskleidžiamos juose esančios hierarchinės prielaidos ir išryškunami galios centrai) taisyklėms.

Postmodernios antropologijos prerogatyva tampa šios idėjos: objektyvus ir neutralus kitos kultūros ar socialinio žinojimo yra neįmanoma

mas; žinojimas yra kuriamas, jis sąlygotas kultūros, kalbos, socialinio konteksto ir istorijos; etnografijos rašymas / vaizdavimas, kuris priartėja prie grožinės kūrybos ne ta prasme, kad jos duomenys išgalvoti, o dėl autoriaus stiliaus ir retorikos. Postmodernistinės paradigmos antropologai vietoj humanistinės metodologijos remiasi interpretacija ir rašymu / vaizdavimu, kai rašymas / vaizdavimas, o ne medžiagos rinkimas tampa postmoderniaja metodologija. O ją ženklina eksperimentinio ir naujo stiliaus rašymo / vaizdavimo etnografija.

Atkreiptinas dėmesys į C. Geertzo raginimą išmokti etnografijas skaityti – perprantančiu-suvokiančiu būdu. Naujoji literatūros teorija teigia, jog tai, ar tekstas bus rišlus ir prasmingas, labiau priklauso nuo skaitytojo kūrybiškumo nei nuo tekstą kuriančio autoriaus išankstinės intencijos. Pasak R. Barthes'o, jei tekstas yra „audinys iš citatų, nutiestų iš nesuskaičiuojamų kultūros centrų“, tada „teksto vientisumą lemia ne jo ištakos, o galutinis tikslas“ (Clifford 2006: 85). Antropologai analizuoja, interpretuoja juos supantį sociumą priklausomai nuo savo kultūrine, religine, kalbine ir kitų asmenine patirtimi grįstų būdų, todėl lygiai taip pat negali išlikti nešališki, netendencingi stebėtojai, dėl to būtina išmanyti prasmės konstravimo sąlygas, atkreipiant dėmesį į autoriaus asmenybę ir į istorinio konteksto svarbą. Realistinį rašymo būdą, kurį rašytojas ir statytojas turi stebėti iš vieno taško, galime traktuoti tik viena iš galimų autoriteto konstravimo paradigmu. Atsižvelgiant į politines, epistemologines prielaidas, kurių negalima ignoruoti, identifikuojamas patirtinis, interpretacinis, dialoginis, polifoninis autoriteto modelis, kurį, Cliffordo teigimu, gali rinktis visi rašantys etnografinius tekstus, tiek vakariečiai, tiek nevakariečiai (ten pat: 87).

Postmodernios etnografijos rašymo praktikos

Apibrėždamas eksperimentinės etnografijos pobūdį Cliffordas pateikia *koliažo* terminą. Jis teigia, kad rašyti koliažo modelio etnografiją reikėtų vengti vaizduoti kultūras kaip organiškus visetus ar kaip viena-lyčius, realistiškus pasaulius, kurie yra nuoseklus aiškinimo objektas. „Etnografija kaip koliažas atskleidžia etnografinio žinojimo konstravimo procedūras; tai būtų balsų, sklindančių ne tik iš etnografo lūpų, taip pat „rastų“ įrodymų, duomenų, nevysiškai darančių su darbe vyraujančia interpretacija, dėlione“ (Clifford 2006: 221).

Pastaraisiais metais literatūroje apie etnografiją praturtino gausėjantys darbai apie etnografinių pasakojimų retoriką. Pavyzdžiui, daug dėme-

sio skirta etnografinių tekstų estetikai ir etikai, įgaliojimų ir autorystės santykiui bei ryšiui tarp retorikos, vaizdavimo ir logikos (Atkinson, Hammersley 1994). „Retorikos atgaivinimas“ yra dalis platesnės mokslininkų bendruomenės perėjimo prie domėjimosi tyrimo retorika, pasireiškusia daugelyje humanitarinių ir socialinių mokslų. Ji susidūrė su įvairiomis svarbiomis teorinėmis bei metodinėmis kryptimis – ypač feminizmu, poststruktūralizmu ir postmodernizmu.

Etnografijos „retorikos atgaivinimo“ pradžia buvo siejama su pripažinimu, kad nėra jokio tobulai skaidraus ar neutralaus metodo socialiniam pasauliui pavaizduoti. Jų autentiškumo ir patikimumo garantija priklauso nuo skaitytojo taikomų bendrų skaitymo ir interpretavimo strategijų. Pavyzdžiui, koks „objektyvus“ ir šabloniškas bebūtų gamtos mokslininko darbas, jis neturi jokio „natūralaus“ ryšio su reiškiniais ir įvykiais, kuriuos aprašo. Priešingai, gamtos mokslo tekstai yra itin konvencionalūs, o jų autentiškumo ir patikimumo garantija priklauso nuo skaitytojo taikomų bendrų skaitymo ir interpretavimo strategijų. Sociokultūrinėje antropologijoje standartinė etnografija ar monografija – žymiu mastu – laikyta savaime suprantamu formatu, kuri savo ruožtu taip pat primetė, o ne atskleidė bendrą jose aprašytų bendruomenių modelį.

Taigi etnografinio rašymo negalime aiškinti monologiškai, kaip autoritatyvių teiginių apie suabstraktintą, tekstualizuotą realybę arba kaip jos interpretavimą. Etnografijos kalba yra kupina „kito“ subjektyvumų ir specifinių kontekstinių poteksčių, nes kiekviena kalba, M. Bachtino manymu, yra „specifinė heteroglotiška pasaulio koncepcija“ (Clifford 2006: 69).

Kritinio etnografinio tekstualumo supratimo takoskyra atskleista svarbiame Cliffordo ir Marcuso redaguotų darbų rinkinyje „Rašymo kultūra“ (1986) („Writing Culture“). Tekstuose pabrėžiama sudėtinga literatūrinių ir retorinių, istorinių bei ideologinių srovių įtakos antropologinių etnografijų rašymui bei suvokimui sąveika. Reikia pabrėžti, kad postmoderni antropologija atkreipė dėmesį į etnografijos rašymo, vaizdų kūrimo ypatybes. Tam tikslui buvo pritaikytas etnografijos poetikos konceptas. Prie šios idėjos išplėtojimo itin prisidėjo Cliffordas ir Marcusas, kurie aptarė *teksto* ir *konvencijos* koncepcijas. Tekstas šiuo atveju nėra traktuojamas kaip autonominis ar nekontekstualizuojantis kūrinys, jis konstruojamas ir interpretuojamas pagal tam tikras iš anksto sudarytas diskursyvinės tvarkas – konvencijas. Tekstas įvardijamas kaip kultūriškai susaistytas rinkinys, o reikšmės samprata suvokiama, kuri nėra baig-

tinė, fiksuota. Tai reiškia, kad kiekviena reikšmė suprantama įvairiai ir interpretuojama, todėl metodologiniu pagrindu laikytina hermeneutika, kuri leidžia nustatyti daugialypių bei kompleksinių reikšmių bendrą pagrindą.

Cliffordo ir Marcuso analitinė studija yra iš dalies panaši į Geertzo (1973), pastebėjusio, kad antropologiniai tekstai galėtų būti traktuojami „grožine literatūra“ ta prasme, jog juos sukūrė autoriai remdamiesi literatūrinėmis konvencijomis. Vėliau Geertzas (1988) ėmėsi dokumentuoti savitus literatūros stilius, kuriuos, anot Atkinsono ir Hammersley, naudojo daugybė britų ir amerikiečių, tokius kaip, pavyzdžiui, Pratto (1986, 1991), kuris formulavo antropologinės etnografijos bei kelionių aprašymų paraleles ir sąmoningus jų kontrastus. Antropologijos srityje mokslininkai atkreipė dėmesį į literatūros bei biografinius Malinowskio ir Conrado (Clifford 1988), siurrealizmo ir prancūzų etnografijos (Clifford 1988), Benedict bei Sapir poezijos kūrinių (Brady 1991; Pratts 1985) panašumus. Atkinson (1982) preliminariai tapatina Čikagos mokyklos miesto etnografijos kūrinius su natūralistiniais bei realistiniais amerikiečių romanais. Tačiau intelektualioms bendruomenėms norint toliau gvildinti šias schemas, vis dar yra ką veikti, nes egzistuoja vos keli detalūs bendro kultūrinio – plačiausia prasme – ir „literatūrinio“ kontekstų, kuriuose buvo suformuotos tam tikros etnografinės tradicijos, tyrimai (Atkinson, Hammersley 1994). Tokių „literatūrinių“ analizių tikslas nėra vien suformuoti „įdomias“ analogijas ir kontrastus ar atsekti literatūrinius konkrečių antropologinių ar sociologinių tekstų pirmtakus. Priešingai, tokios analizės tikslas yra pašalinti dirbtinę „mokslo“ ir „retorikos“ atskirtį. Tai gi dar kartą patvirtinama esminė estetikos ir humanizmo bei logikos ir mokslo priešprieša. Etnografinių tekstų konvencionalumo ir literatūrinės praeities pripažinimas, savo ruožtu, kelia klausimų apie skiriamuosius etnografijos kaip žanro bruožus. Daugelio šiuolaikinių mokslininkų manymu, nepakanka vien pastebėti, kad tekstai yra Geertzo prasme grožinė literatūra. Labai svarbu nustatyti formalumus, taikomus kuriant konkrečius antropologinius ir sociologinius stilius. Šiuo atveju vėlgi susiduriame su formalumų nustatymais, kurie suponuoja konkrečius antropologinius stilius, kurie priklausomai nuo akademinės mokyklos, peraugo į kelias kryptis.

Britų antropologų grupė (Fardon 1990) tyrė, kaip skirtingi teksto stiliai atitinka skirtingus regioninius tendencingumus bei aktualijas. Panašiai itin svarbiame Van Maanen (1988) tekste tiriami įvairių etno-

grafinės rašybos metodų bruožai. „Klasikinėse“ miesto sociologijos ir antropologijos etnografijose teksto rašymo formalumai ir papročiai ne visuomet pastebimi. To priežastis labai paprasta: jų autoriai ir skaitytojai naudojami pažįstamomis ir „natūraliomis“ teksto paradigmomis bei priemonėmis. Taigi, „skaitomiausiose“ etnografijose, tokiose kaip Whyte'o „Gatvės kampo visuomenė“ (1955) („Street Corner Society“) pateikiami vaizdingi socialinės aplinkos aprašymai, pasitelkiant jų „literatūrinės“ savybes. Tokia realistiška etnografija turi poveikį pasakojimo struktūrų ir retorinių bei stilistinių priemonių dėka. Panašiai, pasinaudodamas literatūros kritikos modeliais ir ankstesnių rašytojų darbais (Brown 1977; Edmondson 1984), Atkinsonas nustato pasikartojančius teksto kūrimo metodus bei motyvus, kurie naudojami etnografiniams tekstams rašyti. Jis analizuoja kelis standartinius literatūrinės analizės elementus ir taip ištiria įvairių svarbiausių priemonių bei tropų vartojimą. Pavyzdžiui, pasakojimo formos naudojamos socialinio veiksmo ir priežastingumo vertinimams perteikti. Panašiai pasakojimo „personazai“ ar veikėjai formuojami naudojant pasakojimo bei aprašomuosius elementus. Taigi, etnografai naudojami savo „literatūrine“ kompetencija bei kalbos priemonėmis, tokiomis kaip metafora, ironija ir sinèkdocha, socialiniam veiksmui ir socialiniams veikėjams atkurti (Atkinson, Hammersley 1994).

Daugeliui teksto ar retorikos pokytis nėra vien estetinio ar metodologinio intereso dalykas, tačiau neišvengiamai turi etinę bei politinę reikšmę. Nemažai antropologijos darbų tyrė tekstinį Autoriaus ir Kito (angl. *the Other*) vaizdavimą etnografijos raštuose. Kita vertus, klasikiniai etnografiniai tekstai per dažnai brėžia griežtą liniją tarp Autoriaus ir Kito. Standartinio etnografinio vaizdavimo „realistiniai“ metodai gali netiesiogiai suteikti etnografui – kaip numanomam pasakotojui – privilegijuotą galimybę atidžiai stebėti, o taip atkuriami autoriaus visažiniškumo savybė, būdinga daugeliui pasakojamosios grožinės literatūros kūrinių. Tekstas sujungia veikėjus ir kultūrą viename viską apimančiame požiūryje. Priešingai, Kitas tėra etnografo atidaus stebėjimo objektas. Etnografo balsui suteikiamos privilegijuotos teisės, o Kito balsas užgožiamas, todėl imtasi įvairių priemonių, kuriomis mėginta sukurti etnografinius tekstus, pakeičiančius „monologiškumą“ labiau „dialoginėmis“ formomis, kuriose tekstas sudarytų galimybes „daugiabalsiškumui“. Toks požiūris, anot Atkinsono ir Hammersley, suvienija tekstinę, metodologinę ir moralinę pareigas.

Postmodernistų manymu, klasikinė modernioji etnografija įnešė įvairių fragmentiškų socialinio gyvenimo vaizdinių, pridengtų dominuojančiu ir vieninteliu, privilegijuotu požiūriu. Postmodernus autorius siekia pašalinti tą stebėtojo ir stebimojo perskyrą. Tylerio teigimu, „dalyvio stebėjimo“ tropas, kuriuo fiksuojamas atstumo ir pažinimo dvilypumas, keičiamas „dialogo“ tropu, žyminčiu „etnografinės situacijos kooperatyvią bei bendruomenišką prigimtį“ (Atkinson, Hammersley 1994: 256). Kadangi postmoderni etnografija teikia pirmenybę „diskursui“, o ne „tekstui“, ji pabrėžia dialogą, o ne monologą, ir akcentuoja kooperatyvią bei bendrai kuriamą etnografinės situacijos prigimtį. Iš tiesų, ji atmets „stebėtojo-stebimojo“ ideologiją, kada nėra ką stebėti ir nėra kas stebi (Clifford, Marcus 1986: 126). Priešingai, čia vyrauja abipusiškas, dialoginis įvairių istorijų diskurso kūrimas. Etnografinis kontekstas suprantamas kaip kooperatyvus istorijos kūrimas, kuris viena idealiųjų savo formų sudaro daugiabalsį tekstą, kurio nėra vienas dalyvis neturi galutinio žodžio. Tai gali būti dialogas arba keletas sugretintų pasakojimų apie kartu išgyventas aplinkybes, arba paprasčiausia atskirų pasakojimų, nukreiptų į bendros temos paiešką, seka ar kontrapunktinis pasakojimų, temų ar variacijų susipynimas. Priešingai nei tradicinis pasakotojas ar jo kolega tautosakininkas, etnografas nesutelkia dėmesio ties monofoniniu atlikimu ir pasakojamumu, tačiau tai nebūtinai reiškia, kad jis atsisako šių bruožų, jei jie tinka kontekste (Clifford, Marcus 1986: 126).

Etnografijos kaip pasakojimo samprata panaikina tikrovės reprezentacijos, mokslinio objektyvumo, antropologo vaidmens autoriteto iškelimą. Savo ruožtu įtraukia tokius etnografijos rašymo elementus, kaip teksto konstravimas, subjektyvumas, kūrybiškumas. Postmodernios etnografijos rašymo praktikose, anot Cliffordo, išskirtas polifoninis rašymas – daugiabalsiškumas, kuris apima ne dominuojantį kultūros balsą, o kuo daugiau ir kuo įvairesnių balsų, įtraukiant į informantų gretas atskirties, marginalizuotas grupes. Dar vienas eksperimentinės etnografijos pobūdžio kriterijus – ultrareliatyvizmas, reiškia, kad, aprašant kultūrą, daug dėmesio skiriama atskiroms detalėms, nebesiekiami apibūdinti kultūrą kaip visumą. Informantai tampa bendraautoriais, aktyviais veikėjais kuriant tekstą ar vaizdą. Pavyzdžiui, postmodernios vizualinės antropologijos šalininkai teigia, kad, užuot slėpusis po tariamu siekiu, reikia priversti žmones pamiršti kamerą, dirbti realiai vertinant situaciją. Vietoj žmonėms sudaromo įspūdžio, kad filmuojami nesąmoningai, ir be rea-

laus supratimo apie tai, kaip filmavimas vyksta, vaizdo kameros turėtų būti įrengtos sąveikos centre. Young teigimu, tikslu tampa ne kameros įtakos problema elgesiu, bet sąveikos esant žmonėms ir kamerai, kartu suvokiant kameros įnešamus iškraipymus (Dion 2007: 66).

Dar vienas kriterijus – dialogiškumas, kuris suvokiamas, kad prasmės ir supratimai kontekstualiai priklauso nuo kitų prasmių ir supratimų. Teksto rašymo procese itin svarbus tampa reflektyvumo požiūris. Etnografijos tikslas yra susipažinti su kultūra taip, kaip susipažįstame su knyga ar eilėraščiu, po to „skaityti“ ar interpretuoti ją tartum literatūros kritikui. Šių antropologijų tikslas ne atrasti mokslinę tiesą apie kultūrą, o sudaryti interpretaciją apie „kitą“ – kitą kultūrą, kuri būtų elegantiška ir įtikinanti (Harris 1998: 288). Dar daugiau, šios paradigmos atstovus domina etnografo slaptos intencijos ir neišreikšti polinkiai, o ne klausimas, ar aprašytoji kultūra iš tikrųjų yra tokia.

Priešingai „moderniai“ etnografijai, postmodernioji etnografija tiria kultūros ir veiklos trūkius, paradoksus ir nenuoseklumus ir tai daro tam, kad išspręstų ar suderintų šiuos skirtumus. Cliffordo teigimu, mokslas, kuris linkęs savo pareiga šalinti neatitikimus, o ne juos sukelti, linkęs ignoruoti siurrealistinius modernios etnografijos elementus. Ir kartu jis klausia, ar kiekvienas etnografas nėra šiek tiek siurrealistas, realybės išradėjas ir pertvarkytojas? Nors Cliffordo vartojama siurrealistinės etnografijos koncepcija yra utopinė konstrukcija, tačiau puikiai parodijuoja institucinius kūrybiškumo bei mokslo apibrėžimus.

Apibendrinant galima teigti, kad nors „realistinė“ etnografija išliko, nekyla abejonių, kad postmodernistinė kryptis paskatins kai kuriuos tyrėjus eksperimentuoti tekstų stiliais bei formatais. Tai, kad tekstų formos ir stiliai bus sąmoningai atpažįstami bei tiriami, taps etnografijos autorių profesinių žinių dalimi. Šiandieninė postmodernioji etnografija yra eksperimentinė, kurios neapibrėžia nei mokslinė, nei kūrybinė praktika, kitaip tariant – tai etnografija, peržengianti žanrų ir disciplinų ribas. Tačiau mokslas ir literatūrinė kūryba antropologijoje gali būti laikomi ne prieštariniais, bet vienas kitą papildančios kultūros analizės būdais.

LITERATŪRA

Atkinson P., Hammersley M. *Ethnography and Participant Observation*. Handbook of Qualitative Research, 1994.

Barbarism and Civilization. *The Kula ring*. Prieiga per internetą: <http://www.civilization.org.uk/how-primitive-societies-work/kula/> (žiūrėta 2012-06-12).

Clifford J. *Kultūros problema: XX amžiaus etnografija, literatūra ir menas*. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.

Čiubrinskas V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.

Dion D. "The contribution made by visual anthropology to the study of consumption behavior". *Recherche et Applications en Marketing*, 2007, Vol. 22, No. 1.

Harris M. *Kultūrinė antropologija*. Atviros Lietuvos fondas, 1998.

MacDougall D. *The Corporeal Image: film, ethnography and the senses*. Princeton University Press, 2006.

Pink S. *The Future of Visual Anthropology: engaging the senses*. Routledge, 2006.

Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography. Ed. J. Clifford and G. E. Marcus, 1986.

ETHNOGRAPHY AS SCIENTIFIC AND CREATIVE (IN)COMPATIBILITY

Asta Jurevičiūtė

Summary

The article discusses the concept of ethnography in the perspective of modern and postmodern anthropology. In the recent years the literature on ethnography has been enriched by a growing corpus of reflections on the rhetoric of ethnographic accounts. "Rhetorical turn" among ethnographers is part of a much broader movement of scholarship toward an interest in the rhetoric of inquiry that has manifested in many human and social disciplines.

The watershed in the critical awareness of ethnographic textuality was the "Writing Culture", a highly influential collection of papers edited by Clifford and Marcus (1986). The papers emphasize the complex interplay of literary and rhetorical, historical, and ideological influences on the production and reception of anthropological ethnographies.

The possibilities of postmodern ethnography which imply analysing alternative ethnography as a concept of creativity, suggesting that ethnography is a narrative through a subjective discourse, are discussed. This paper focuses on the methods of experimental writing, the procedures of construction of ethnographic knowledge, and the relationship between creativity and scientific character.